

Fig. 1. Kirken og præstegården set fra nordøst. Fotografi omkring 1940. Kgl. Bibl. - *The church and the parsonage seen from north-east.*

GYLLING KIRKE

Det er usikkert, om den lokale ridder Laurits Trugotsen og/eller en af hans efterkommere i 1300'rne¹ ejede kirken (jfr. klokke), ligesom det vel vil forblive en formodning, at kirken sammen med meget andet gods i Hads herred senere tilhørte Århusbispens hovedgård Åkær og ved reformationen med denne overgik til kronen. 1661 udlagde kongen bl.a. gården og kirken til Joachim Gersdorffs arvinger² (jfr. Falling, s. 2713). Gylling kirke fulgte derefter Åkær til 1810, da gårdens ejere Henrik Reventlow og Andreas H. B. F. Bernstorff solgte den til købmand John Smith fra Altona,³ der 1801 havde købt Gyllingnæs. Kirkens ejere var herefter: 1813 John Smiths bo, 1825 broderen Georg (jfr. støbejernskors nr. 1), 1828 påny John Smiths bo,⁴ 1830 major Johannes Peter Ingwersen til Viufgård m.m.,⁵ 1852 hans enke Kirstine, 1875 Poul Knudsen til Blistrup og J. C. Ingwersen til Hegnet⁶ og 1883 sogneboerne.⁷ Overgang til selveje pr. 1. januar 1911.

I det vidtstrakt flade landskab, der sydpå løber ud i Gylling Næs, ligger kirken frit på vestsiden af den temmelig store landsby. Bygningen er rejst på en svag højning, langs hvis østside strømmer Malskær Bæk, der i sin tid var opstemt i en dam ved Skrivergården, sydøst for kirken. På nordsiden hegnedes kirkegården fortsat af den ældste af præstegårdens længer. Trods reduktion og ombygning er præstegården⁸ stadig et stateligt anlæg, der i samspil med en række store lindetræer medvirker til at forlede arealet ved kirkegårdens hovedindgang med en fornem og tiltalende atmosfære. I begyndelsen af 1700'rne byggedes et fire fags tskolehus⁹ ved kirkegårdens østre ringmur (jfr. fig. 37; stedet markeret ved indskrift med versaler på

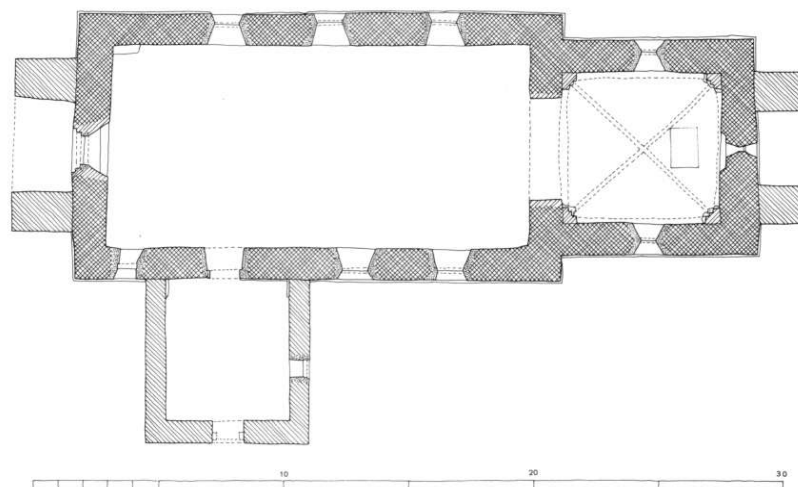

Fig. 2. Plan 1:300. Opmålt 1972 af N. Arndt Andersen, Bue Beck og V. Holten, tegnet af KdeFL 1986. - *Plan*.

stentavle i muren). I ny tid er der mellem præstegården og bækken rejst mindsten for henholdsvis missionær Karen Jeppe (1936) og (1925) for den i sin tid landskendte teolog Otto Møller (1831-1915), der fra 1870 til sin død var sognepræst i Gylling.

Kirkegården, der 1934 og vist et par gange siden er udvidet mod vest, *hegnes* mod syd og øst med brudstensmure fra 1899 og 1906¹⁰ og

mod nord, på hver side af præstegårdens sydfløj, af nyere markstensdige. Det vestre hegn udgøres dels af hæk, dels af buske og elmetræer. Ringmuren omtales første gang 1619,¹¹ da murmanden lagde den op, og en karl skar tørv til at lægge ovenpå. 1746¹² skulle muren repareres, men »behøvede intet videre end det, sognemændene selv kan rette«. Hovedindgangen, der ønskedes fornyet 1913,¹³ sidder midt i øst-

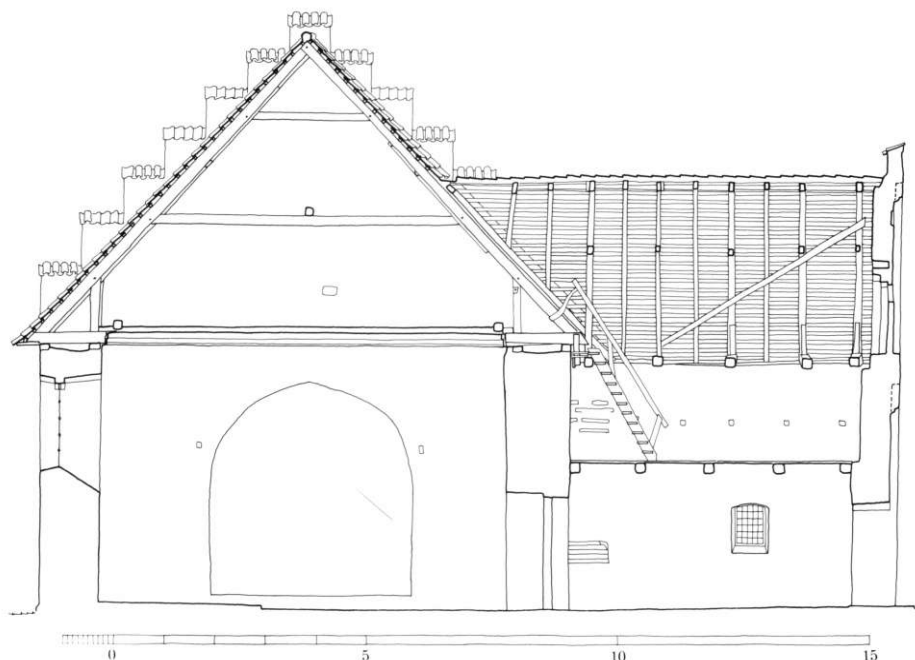

Fig. 3. Snit i skib og våbenhus, set mod øst, 1:150. Opmålt af Niels Arndt Andersen, Bue Beck og Viggo Holten 1972, tegnet af KdeFL 1986. - *Section through nave and porch*.

Fig. 4. Kirken set fra sydøst. NE fot. 1983. - *The church seen from south-east.*

muren og er et trefløjet jerngitter mellem to granitstolper. I søndre mur er en fodgængerlåde (jerngitter) ud for våbenhuset og længst i vest en ny indkørsel. I nordre dige er ind til præstegårdsarealet et par stakitlåger med hvidmalede trætræmmen, en af dem formentlig identisk med en låge i nord, der skulle repareres 1803.¹² Samme år nævnes en låge i vest, antagelig den, der kaldtes Lerdruplågen,¹⁴ og 1716¹² hentydes til en låge i østsiden. Porten omtales første gang 1817, da den trængte til forbedring, og 1831¹⁵ bemærkes, at den er fornyet (stakitport).

I kirkegårdens sydvestre hjørne er 1962, efter tegning af Flemming Seiersen, Skanderborg, opført et teglhængt *ligkapel* i blank mur af røde sten, og nordfor er 1982 rejst et redskabshus med sortimprægnerede bræddewægge og eternittag; begge bygninger ændret 1985. Uden for hovedporten har ligget et *fligkapel* fra århundredskiftet (jfr. fig. 1), sløjfet 1964.

Ved udvidelsen i 1930'erne fældedes mange træer, således at kirkegården nu virker ret bar. Inden for porten er der en enkelt lind, og som nævnt står der nogle stykker udenfor, på grøningen, der skråner ned mod bækken ved Fal-

lingvejen. Fire store linde ved sognepræst Ingerslevs gravsted (jfr. s. 2836) præger kirkegårdens vestre del.

Brolagt *fortov* omkring kirken ønskedes 1911 ved syn i forbindelse med overgangen til selveje.

BYGNING

Kirken består af kor og skib fra sidste halvdel af 1100'erne, hvortil der i senmiddelalderen er føjet et våbenhus foran syddøren, på samme tid som der indbyggedes hvælv i koret. Formentlig ved midten af 1500'erne afsluttedes opførelsen af et af de såkaldte styltetårne. Orienteringen¹⁶ er nærmest solret.

Bygningens ældste dele, det kvadratiske kor og det relativt brede skib, er, ligesom det er tilfældet i Gosmer (s. 2752), proportioneret ved hjælp af en grundcirkel, hvori skibet er indskrevet.¹⁷ På en skråkantsokkel er murene opført af veltildannede kvadre med bagmure af marksten. I facaderne går skiftegangen igennem fra kor til skib, hvor de nederste skifter over soklen måler 53 og 47 cm i højden. Norddøren er indvendig kvadersat, og det samme har uden tvivl været tilfældet ved de andre, nu

Fig. 5. Kirken set fra nordøst. Chr. Axel Jensen fot. 1911. - *The church seen from north-east.*

ændrede eller forsvundne åbninger. En stor kvader, der i dag ligger på kirkegården,¹⁸ kan stamme fra korbuen. Alle tre taggavl, der til begge sider er af rå kamp, er i behold og opførte med udvalgte, jævnt store marksten, der er henmuret lagvis med småstenspakkede fuger og udglattet mørtel. Skibets østgavl står skævt på triumfmuren.

Begge de enkle, rektangulære *portaler* er bevaret. Nordre, som udvendig måler 223 (over soklen) X 132 cm, er tilmuret. Søndre, som er i brug og måler 220 cm i højden, er svært omdannet, senest i forbindelse med ændringsarbejder i våbenhuset 1935. Af oprindelige *vinduer* er kun det i korets østmur bevaret; indvendig måler det 120x65 cm og overdækkes i facaden med en rektangulær overligger. I våbenhuset er indmuret fire rektangulære overligger, og to, der tidligere¹⁹ indgik i kirkegårdens vestre stendige, er nu placeret ved urneplænen, sydvest for kirken. En af dem angiver en vinduesbredde på 75, de øvrige 78-80 cm.

En rektangulær fordybning, et såkaldt *stenhuggerfelt*, registreres på en kvader i det øverste skifte på skibets vestgavl. Indvendig, vestligst i skibet, synes der langs nordvæggen at være bevaret en rest af den *triumfurede bæk*.

Ændringer og tilføjelser. Sandsynligvis i sidste halvdel af 1400'rne (jfr. kalkmalerier) er der indbygget hvælv i koret og rejst et våbenhus foran skibets syddør. Det er antagelig i sammenhæng med hvælvbyggeriet, at triumfbuen blev udvidet til den eksisterende, svagt spidsbuede form. Ved samme lejlighed eller noget senere er kirkens vinduer ændret, hvorved (nogle af?) overliggerne blev udtaget af murværket og lå til rådighed, da man, endnu i samme århundrede, opførte våbenhuset.

Korets egnstypiske krydshvælv hviler på faldede hjørnepiller, hvor vederlaget er markeret med et fremkraget, rundet skifte. Korgavlen er udstyret med et par svære, muligvis forhøjede, tagstensafdækkede piller, hvis munkestensmurværk indeholder adskillige kvadre. Alle si-

der på hver pille smykkes med et savskifte, og herover, svarende til 258 cm over oversiden af korets sokkel, forløber et fremkraget, rundet skifte. På østsiderne er falsgesims. Pillerne må være rejst for at modvirke trykket fra korets hvælv, og de kan være tilføjet som en samtidig, forebyggende foranstaltning. Til kirkens senmiddelalderlige ombygning har antagelig, som kronen på værket, hørt opmuring af kamtakker på gavlene.

Det statelige våbenhus i to etager udmærker sig ved den veldisponerede gavl, hvis blændingskomposition er nært beslægtet med en række gavle i stiftet, der dateres til 1400'erne, og antagelig har Langes kapel ved domkirken som inspirationskilde (s. 223). Murene er over en bund af granitkvadre rejst af munkesten²⁰ i munkeforbandt, der i den øvre etage (med ét lag bomhuller) og på taggavlens bagside står med ridsede, delvis ryggede fuger. Bagmurene er i underetagen af marksten, undtagen i hjørnerne. I facaderne, hvis tre lag bomhuller ønskedes tilmuret 1916,²¹ indgår enkelte kvadre og et par romanske gravsten foruden de nævnte, fire overliggere.

I nedre etage sidder på hver langvæg, nærmest skibet, en 78 cm bred og fem skifter høj, konsollignende udkrægning (fig. 3), hvis vandrette overside er 12 cm dyb. Den usædvanlige disposition skal ses i sammenhæng med en ikke benyttet fortanding på øvre stokværks østvæg, mens murværket det tilsvarende sted på vestvæggen er uden fortanding. Omstændighederne kan næppe tolkes på anden måde, end at det ved byggeriets begyndelse var tanken at gøre våbenhuset endnu højere, end det blev, muligvis tårnagtigt ligesom i f.eks. Pjedsted ved Kolding. Denne plan må imidlertid være opgivet, da man nåede vestvæggens øvre etage. Når sydmuren er sværere end de to sidemure, kan det aflæses som et udtryk for, at de mulige tårngavle var planlagt i syd og nord.

På alle bygningens facader markeres murkronen med båndblænding, og herover afsluttes flankemurene med falsgesims.

Gavlens blændingsdekoration (fig. 6) udgør én stor komposition. Forneden, i en høj og

Fig. 6. Våbenhusets gavl (s. 2815). NE fot. 1983. - *Gable of porch.*

slank, oventil tvedelt blænding, sidder dørhullet, der var 93 cm bredt, fladbuet og placeret i et spidsbuet spejl før anslagsfremspringenes borthugning 1935.²² Denne indgangsblænding flankeres foroven af to fladbuede, falsede smååbninger, der giver lys til øvre etage. Taggavlen, med brynede kamtakker, udfyldes med stigende, foroven dobbeltbuede blændinger. I den midsterste er foroven en liggende skjoldblænding, mens de to flankerende hver indeholder en cirkelblænding. Den store centralblænding har oprindelig rummet en halvanden meter høj, fladbuet åbning, ved hvis tilmuring er efterladt en lysglug. En bevaret stabel angiver, at der som lukke for åbningen har været en lem.

I nedre stokværk, hvis loftsbjælker før 1935 lå en alen lavere, er der i østmuren et fladbuet vindue, etableret efter synets ønske 1861¹⁰ og ændret 1935. I facaden er vinduet anbragt i et spidsbuet spejl, der tilsyneladende er samhörrende med murværket og derfor oprindelig kan

have indeholdt en lysglug. 1861 foreslog synet opstillet bænke.

Det lave, brede *tårn*, som synes færdiggjort ved midten af 1500'rne, tilhører den såkaldte styltetype, der er karakteristisk for Århus stift (jfr. f.eks. Torrild, s. 2623). Klokkekammeret, hvis østmur hviler på de øverste kamtakker på skibets vestgavl, bæres i nord og syd af to parallelle mure, stillet på tværs af skibets gavl. Foroven i vestsiden forbindes murene med et stort, halvanden sten højt stik, hvorpå vestmuren er opført. Begge mure er bygget af munkesten, der tilsyneladende er lagt i vendisk forbandt, men bærer præg af ændringer og reparationer. Det kan ikke udelukkes, at murpillerne helt eller delvis har eksisteret en tid, før tårnets top blev sat på. I murværket under klokkekammeret indgår en del marksten, og bag hvidtekalken skimtes ansatser til hvælv eller rester af et.²³ Omstændighederne tyder på, at tårnets øvre del, hvis tværstillede tag næsten rører skibets tagryg, er noget yngre end murpillerne.

Klokkekammerets seks kurvehanksbuede glamhuller, der er fordelt med to i hver langside og et i hver gavl, lader antage, at det afsluttende byggearbejde ved tårnet har fundet sted ved midten af 1500'rne. Måske skal det sættes i forbindelse med de kalkmalede tvåbener på skibets østveg (s. 2820).

Tårnets langside afsluttes med falsgesims, hvis nederste led er et savskifte, mens de kamtakke gavle, hvoraf i hvert fald den søndre er af nyere dato, er uden dekoration. I toppen af skibets vestgavl er en falset, fladbuget åbning, udført med sider af munkesten, og muligvis indsat i forbindelse med tårnbyggeriet.

Vedligeholdelse. År 1700, da bygningens tilstand omtales første gang, siges denne at være god; i 1720'rne var der flere steder skavanker, som øjensynlig blev udbedret 1731.¹² Ved denne tid ønskedes tårnet forhøjet, for at klokken bedre kunne høres. Et syn 1819¹⁵ noterede, at bygningen netop var sat i stand, men det bemærkedes, at kirken var for lille. 1831¹⁵ hedder det, at loftet er fornyet, og at en almindelig reparation er forestående; antagelig har en sådan fundet sted før 1840.²⁴ Atter 1859¹⁰ anføres

en reparation. Ved midten af forrige århundrede var der tale om at ændre det hvidtede loft, men tilsyneladende blev projektet ikke effektueret før i forbindelse med en successiv fornyelse fra 1906.¹⁰ 1885 foreslog synet, at korets sydsides rensedes for hvidtekalk, og året¹⁰ efter kom turen til skibets sydfacade, øst for våbenhuset; det er formentlig ved denne lejlighed, at fugerne blev fremhævet med den cementmørtel, som fjernedes ved en almindelig istandsættelse 1969. 1902 ønskede synet en fornyelse af tagstenene på korets støttepiller, hvilket også skete, men efter at man en overgang her og på korets østgavl havde forsøgt sig med cementafdækning.²⁵ Ved denne lejlighed må lysgluggen i korgavlens top være sat i. Efter synets ønske 1916²¹ blev bomhuller tilmuret udvendigt.

En større restaurering fandt sted 1923 under ledelse af S. F. Kühnel²⁶ omfattende bl.a. en ændring af skibets hidtil pudsede loft, anbringelse af et stort vindue over norddøren samt understøbning af tårnet og den tilstødende gavl. 1935 indrettede V. Norn bl.a. trappen og øvre etage i våbenhuset; samtidig gennemførtes den udvidelse af portalen, som gentagne gange havde været på tale siden 1889.²⁷ 1968-70 foretog Rolf Graae²⁸ en række justeringer indvendig, omfugede sydsidens granitfacader og fjernede skorstenen i tårnet.

Gulvene omtales første gang 1715,¹² da der »behøvedes en del mursten i stolene«. 1719, 1723, 1803¹² og 1818¹⁵ nævnes, at gulvet er sunket, bør omlægges eller, at det er ujævnt. 1854 ønskedes hvide sten i våbenhuset, 1860 i mandsstolene, og 1863¹⁰ foreslog synet, at korgulvet blev omlagt med fliser uden for skranken og brædder indenfor. 1891¹⁰ lagdes fliser i gangen, 1909¹³ i våbenhuset. Ved restaureringen 1923²⁹ blev stolestadernes murstengulv erstattet af træ på cementudstøbning, og korgulvets fliser afløstes af bornholmske klinker. Samme materiale lagdes 1935 i våbenhuset.

Vinduer. Tilstedeværelsen af de fire overliggere i våbenhusets murværk kan kun være et indicium for, at kirkens belysning er blevet ændret endnu i middelalderen, muligvis i forbindelse med den omtalte udvidelse af triumfbuen

Fig. 7. Kirken set fra vest. KdeFL fot. 1984. - *The church seen from west.*

og indbygning af hvælv i koret (jfr. †glasmaleri). Omstændighederne kan tale for, at det spidsbuede, dobbeltfalsede, indvendigt smigede vindue i skibets vestgavl er indsat ved samme lejlighed.

I øvrigt nævnes vinduerne første gang 1803,¹² da de karakteriseres som forfaldne, samtidig med at synet foreslog et nyt i sydsiden, »neden for kirkedøren«. Her er antagelig tale om det relativt lille, i lysningen tagformede vindue vest for våbenhuset, som med sin meget skrå bundsmig giver lys til stolestaderne under pulpituret. 1819¹⁵ udtryktes første gang ønske om større vinduer i nordsiden, og man klagede over, at kirken var mørk. Vinduet i koret udvidedes 1836,¹⁵ mens en lignende æn-

dring iværksattes i skibet omkring 1860.³⁰ 1884¹⁰ foreslog synet anbragt et lille vindue over (den tilmurede) norddør, antagelig identisk med det, der som nævnt afløstes 1923 af det nuværende, af samme størrelse som de to andre.

Tagene nævnes første gang 1613-14, da der blev lagt tagsten på tårnet, og anden gang et par år senere, da »kirketaget« forskelledes.¹¹ Også de få, yngre omtaler hentyder kun til tegltage. Fund af blyklumper inden for norddøren 1923³¹ kunne måske tyde på, at (en del af?) kirken tidligere har været blyhængt. Tagværkerne i såvel kor som skib har to lag hanebånd; alt tømmeret i koret er af fyr og af nyere dato, mens der i skibets egetagværk indgår æl-

Fig. 8. Indre, set mod vest. J. H. Piepgrass fot. 1969. - *Interior looking west.*

dre stykker, hvis udstemninger kunne tyde på, at tømmeret er hentet fra en anden bygning.³² På korets loft er mellem de to gavle lagt en svær ankerbjælke, som muligvis er en foranstaltning fra 1720'rne,¹² da der skulle foretages reparationer, bl.a. foranlediget af et gravsted, som var anlagt ved korets piller. Våbenhusets åbne tagstol, af eg med et lag hanebånd, er formentlig den oprindelige.

Opvarmning. Efter synets beslutning 1883 opsattes ved korbuens nordside en kakkelovn, der 1892¹⁰ skulle forsynes med kappe. 1901 vedtoges anskaffelse af et varmekværk, der nedgravedes i skibets nordvestre hjørne.¹⁰ Med ændringer fungerede det frem til 1963, da et nyt anlæg indrettedes i præstegården.

Kirken står i dag, bortset fra de omsatte facader på korets sydside og den østre del af ski-

bets, hvidkalket ude og inde med mørke sugfjæl. Gulvmaterialerne fordeler sig stort set som fremgået af restaureringerne 1923 og 1935: Inden for alterskranken og i stolestaderne er der træ, foran skranken, i skibets østligste del og i våbenhuset ligger der gule klinker, mens gangene er lagt med gule, kvadratiske teglfliser. Skibets træloft har stafferede rundhjørner på bjælkekasserne, hvis konsoller fjernedes 1969.

†*Glasmaleri.* Søren Abildgaard registrerede 1771, at Århusbisperne Jens Iversen Langes og Niels Clausens våbener var indbrændt i et vindue i kirkens sydside.

(†) KALKMALERIER

Da korhvælvet blev malet 1883 (jfr. nedenfor), fremkom nogle malerester, som man lod stå

Fig. 9. Indre, set mod øst. NE fot. 1983. - Interior looking east.

fremme, da de delvis var skjult bag altertavlen.³³

I forbindelse med reparationsarbejder 1907³⁴ fandt man i skibet yderligere spor af kalkmalerier, som håndværkeren imidlertid afdækkede på egen hånd. Herved blev størsteparten ødelagt og de resterende dele efterladt i så dårlig stand, at de ikke mentes at kunne restaureres og følgelig blev overkalket.

Kun de 1883 fundne fragmenter i korets østkappe (oven over altertavlen) er endnu (delvis) bevaret (fig. 11): Et våben for Århus-biskoppen Jens Iversen Lange (1449-82) og nord herfor en vase med dobbelthænk, hvori stive kviste. Udførelsen af skjoldet, liggende og med dobbeltkontureret rand, kunne måske tyde på, at det er genopmalet, muligvis i forbindelse med udførelsen af $\dagger$ dekorationer i skibet (se nedenfor).

Begge figurers konturer er malet med rødt, skjoldets tre roser røde med grå støvdragere, på hvid bund. - En rest af den i stiftet almindeligt forekommende fembladsblomst, udløbende fra hvælvets buer,³⁵ blev atter overkalket.

Kirkens øvrige $\dagger$ udsmykning, fra to perioder, kendes alene fra konservator Eigil Rothes indberetning 1907.

1) Fra 1300'nes sidste halvdel eller 1400'rne stammede rester på skibets nordvæg af to helgenfigurer, S. Catharina af Alexandria og S. Christoforus, samt en labyrinth; på sydvæggen mellem vinduerne fandtes ingen spor. - Tæt op mod triumfvæggen og lige over stolestaderne var malet S. Catharina, der i den fremstrakte venstre hånd holdt sit ene attribut, et lille hjul, med den højre støttede hun sig til det andet, sværdet. Figuren stod under en dobbeltkontu-

reret portal afsluttet af tredobbelt bueslag. Farverne var to nuancer af brændt okker, konturerne rødbrune og helgenindens krone og sværdhæfte med parérstand okkergule. Fremstillingens placering »langt nede på væggen« og dens indramning kan måske, som foreslået af Rothe, tyde på, at der her har været et *†*sidealter.

Midt mellem nordvæggens to vinduer fandt man en »udvisket« *S. Christoforus* stående opret, på et cirkelsegment, uden »som ellers« at være tyngt af vægten af det lille, påklædte Kristusbarn, der sad på hans venstre arm. Med højre hånd støttede han sig til en tynd træstamme, der foroven spaltede sig i fem grene, hver endende med et egeblad. Farverne var som helgenindens, ansigt og hænder kødfarvede. Cirkelsegmentets to striber var for den øvres vedkommende brændt okker, den nedre okkergul og brændt okker.

På nordvæggens vestlige del (vest for vinduet) sås rester af en *labyrint* malet med brændt okker (sml. bl.a. Skørring, s. 1931).

2) I 1550'erne var over korbuen malet to *våbenskjolde* med hjelmtegn og »lange planteslyngninger«, mod syd Barnekows (en halv, kronet, rød vædder i hvidt, hjelmtegnet tilsvarende), mod nord Ravensbergs (skjoldet lodret delt, l.felt tværdelt af rødt og sort, 2. felt hvidt, hjelmtegnet vesselhorn i rødt, sort og hvidt), henholdsvis for den daværende lensmand på Åkær Jørgen Barnekow (1553-59) og hans hustru Anna Ravensberg.

Fra samme tid stammede antagelig også en *Mosesfigur* på *skibets østvæg*, syd for korbuen. Den store, stående figur, der havde fyldt næsten hele væggens højde, havde mistet hovedet, men der sås rester af et langt, gråt skæg og hår. Han bar en stor, rødbrun kappe over en hvid dragt og holdt med begge hænder lovens to tavler op foran sig, hvorpå sås rester af de ti bud, på dansk. En tilsvarende figur,³⁶ nord for korbuen, var næsten fuldstændig afskallet, dog sås lidt af et skriftbånd med renæssancema-juskler.

3) 1883 blev på korets hvælv og vægge samt på korbuens underside malet en imitation af

egnens vanlige, sengotiske dekorationer; en blå farve dækkede alle kappeflader bortset fra partiet omkring den bevarede udsmykning.³³

INVENTAR

Oversigt. Af middelalderligt inventar er i kirken endnu bevaret den romanske døbefont, af herredets mest almindelige type, samt klokken fra o. 1350 med en sjælden donatorindskrift. Den store altertavle fra 1638 stammer fra billedskæreren Peder Jensen Koldings værksted. Af kirkens stoleværk og pulpitur fra 1600'ernes 1. halvdel er kun levnet en dør og en bjælke med indskrift. Forskellige landsbybeboere har betænkt kirken: *†*alterklæder og alterstager er skænket 1655, en *†*alterkalk 1673 til erstatning for den, der var røvet i krigen 1659, altersranken 1735, samt en messehagel, formodentlig givet af kirkeejeren 1726 - en tradition, der er fortsat ind i vor tid.

Alterbordet er romansk, sat af store, velafbanede granitkvadre; nu 103 cm højt, 165 cm bredt og ca. 105 cm dybt; en niche findes både i nord- og sydsiden.³⁷ På bagsiden, ca. 90 cm fra østvæggen, synes der midtpå at være en munkestens-tilmuring, nu dækket dels af tyk overmaling, dels af et foranstående pengeskab. 1854 ønskedes alterbordet rettet og om muligt sænket.¹⁰

Alterbordspanel, o. 1916,¹³ af fyr, kun gavlstykkerne bevaret. Det tidligere, simple tffyrretræspanel havde renæssanceprofiler.³⁸

Et nyere, rødlig *alterklæde* dækker alterbordet, hvorover en hvid lærredsduge fra 1978, med korsstingsbroderier. *†Alterklæder.* 1687³⁹ anvendtes to alterklæder skænket 1655 (sammen med alterstagerne) af (salig) Mette Hansdatter, salig Søren Sørensens i Gylling by. Det ene, til almindelig brug, var af rødt klæde, det andet, til højtiderne, var af rød blommet fløjel prydet med guldguloner ligesom den med sort og rød silke stafferede frynse »ovenom«. 1861 ønskede synet anskaffet et alterklæde med ægte guld- eller sølvtræsser, hvilket var sket året efter.¹⁰

Den store og velproportionerede *altertavle* (fig. 11), af eg, som kirkeværgen Hans Sørensen smed ifølge indskrift har ladet udføre 1638 på kirkens bekostning, er et karakteristisk arbejde fra Peder Jensen Koldings værksted.⁴⁰

Fig. 10. Indre, set mod øst, kort efter 1915. Ældre fot. fra Boserups samling i NM. - Interior looking east.

Det er en firesøjletavle svarende til den beskedenere i Falling (s. 2724), men især til Gosmers (s. 2766) fra 1637. Den mest markante afvigelse herfra er de fire evangelistfigurer, der står frit, på konsoller, foran de glatte søjleskafter. De to mod nord, Mattæus og Markus, er markeret som modne mænd, de to andre, Lukas og Johannes, som skægløse, yngre; alle har bog og pen i hænderne. Til identifikation tjener, foruden de maledede navne, de vingede hoveder af deres symboler, engel, løve, okse og ørn, udsåret på de buede fremspring foran den fladsnitprydede postamentbjælke (fig. 13). Af mindre afvigelser fra speciel Gosmer-tavlen kan nævnes de to englebørn over sidefelterne, der holder lidelsesredskaberne spyd og svamp og tornekrone og kors, samt topstykkets hermer, der her lægger hænderne bedende sammen foran brystet ligesom topkartouchens engel (sml. fig. 12). Tavlens fodstykke flankeres af fremspring smykket med reliefskårne diademhoveder på forsiden og store bosser på si-

derne. I selve postamentfeltet er skåret en fireliniet indskrift med reliefversaler: »Anno Christi 1638 lod Hans Sørensen / smed oc kiercke werge dene altertaf= / vel gjøre oc stafiere paa kierckens bek/ostning Gvd til ære oc kiercken til beprydels«.

Tavlen udmærker sig ikke alene ved sit rige billedskærerarbejde, men også ved den tekniske udførelse, der bl.a. kan iagttages på krongesimsen, hvis tandsnit alle er skåret i ét med selve gesimsen.

I tavlens dybtliggende midtfelt, 118x106 cm, findes et oprindeligt, men stærkt retoucheret *maleri* af Kristus på korset mellem Maria og Johannes (svarende til Gosmers altertavlemaleri, s. 2767). Den blege Kristusskikkelse har grøngul tornekrone og gul glorie omkring det brune hår, lændeklædet er blåligt. Begge sidepersoner har rødlige klædninger, Maria desuden blågrå kappe og hovedklæde, Johannes grøn kjortel og gult draperi. Det brune kors er fastholdt ved pløkke i jorden, og foran ligger et

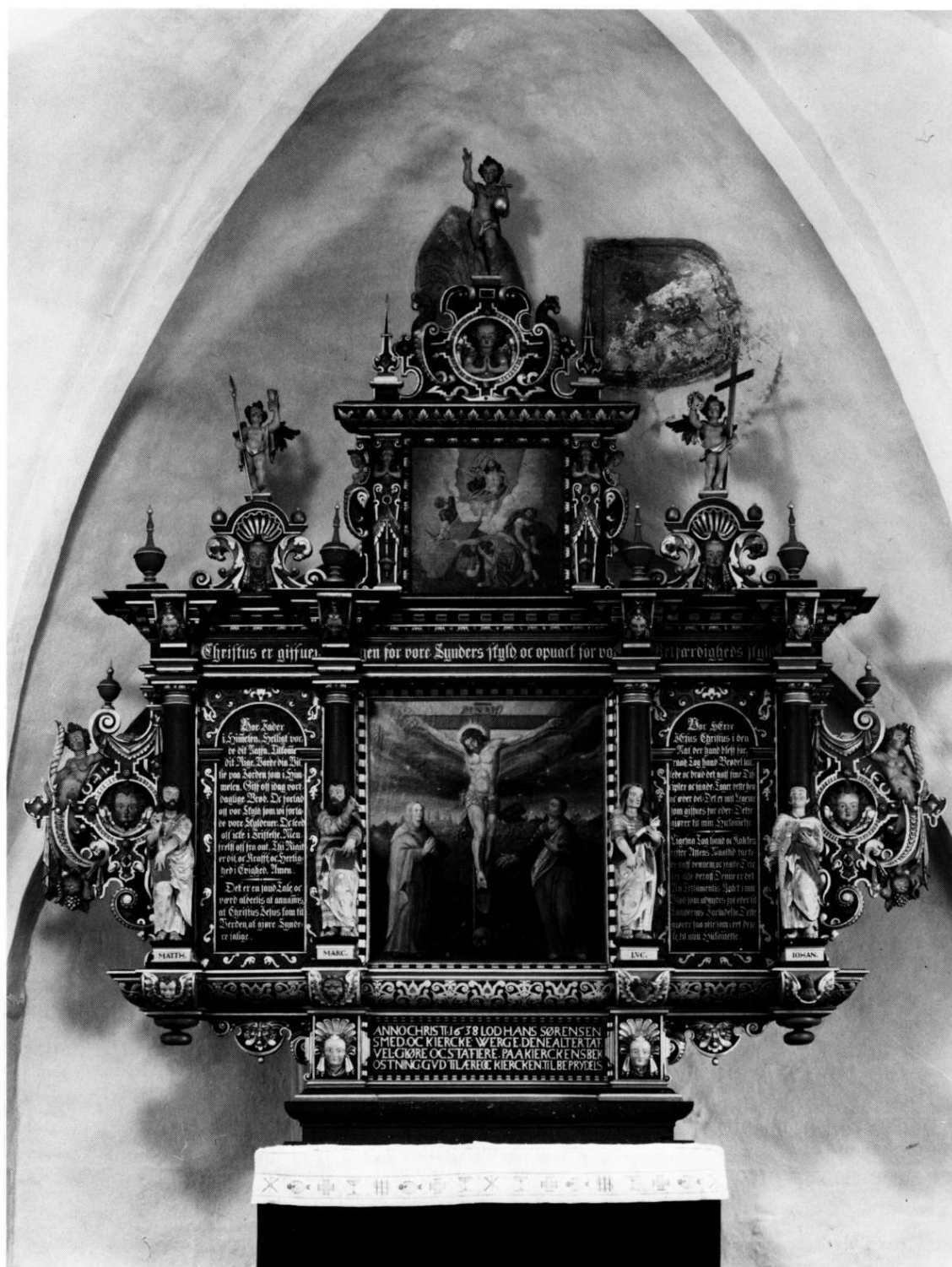

Fig. 11. Altertavle 1638, tilskrevet billedskæreren Peder Jensen Kolding (s. 2820). NE fot. 1983. - Altarpiece 1638, ascribed to Peder Jensen Kolding.

kranium, hvorom en slange snor sig. En brunlig jordhøj går over i grønt jordsmon, i baggrunden den gråtonede by Jerusalem under tunge, blågrå skyer. Topstykkets maleri af Opstandelsen er en kopi efter »et Nyrnbergerbillede til 4 sk.«, malet o. 1840-50 af en lokal maler, Hans Nielsen, efter at han havde ødelagt det oprindelige maleri ved rensning.⁴¹ Malerierne istandsat 1977.

Altartavlens staffering stammer fra P. Rahbeks istandsættelse 1911.⁴² Under to overmalinger⁴³ fandt man, på tynd kridtgrund, brogede farver og guld, der blev lagt til grund for en genopmaling. Der er anvendt laserende farver, især rødt og grønt, med rødbrunt på søjlerne samt en del guld på indskrift, fladsnit, tandsnit og ornamentkanter. Bunden i fod- og sidefelter er sort, i sidstnævnte nye, gyldne frakturindskrifter, da de oprindelige var helt forsvundne, henholdsvis Fadervor, i nord, og nadverordene, i syd. I frisen: »Christus er giffuen hen for vore Synders skyld, oc opuact for vor Retfærdigheds skyld«. Evangelistfigureernes dragter er hvide med guldstjerner og -rosetter, kantet med blå eller rød dækfarve, samt med guld- og farvestriber; overkjortlernes foer er blå, underkjortlernes violet.

I altartavlens bagside findes forskellige indskårne initialer, bomærker og årstal: 1) »HCB« (sammenskrevet), bomærke og »1639«, 2) skjold hvori »1643, HB« (sammenskrevet), »9. april«, 3) skjold hvori »BH, 1643« og bomærke, 4) »RKSL« (indskrevet i skib?) »1747«, 5) »NH« (sammenskrevet) »1751«, 6) skjold hvori »1752, NH« (sammenskrevet), »21. april«.

Om altartavlen berettes i Danske Atlas 1768,⁴⁴ at Hans Sørensen smed (jfr. gravsten nr. 3) ved et landemøde skulle være dømt til at betale 600 rdl., tavlen pris, fordi han havde sat sit navn herpå, som om han havde betalt den, samt til at lade sit navn »udsav«. Denne meddelelse har ikke kunnet verificeres,⁴⁵ og sagen forekommer i det hele usandsynlig. Den bevarrede, oprindelige indskrift nævner udtrykkeligt, at kirkeværgen har ladet tavlen udføre på kirkens bekostning, en oplysning som var al-

Fig. 12. Storvinge fra altartavlen, 1638, jfr. fig. 11 (s. 2821). J. H. Piepgrass fot. 1969. - Section of altarpiece, 1638.

Fig. 13. Fladsnit og indskrift fra altartavlen, 1638, jfr. fig. 11 (s. 2821). NE fot. 1983. - Flat section and inscription from the altarpiece, 1638, cf fig. 11.

Fig. 14. Alterkalk 1871, udført af Peter Hjort, Horsens (s. 2824). NE fot. 1983. - Chalice 1871, made by Peter Hjort, Horsens.

mindelig på datidens inventar (jfr. pulpiturindskriften nedenfor⁴⁶). Endvidere synes prisen på tavlen urimelig høj. - Eftertiden har måske blot studset over, at en smed som kirkevæрге har stået for altertavlens udførelse.

Altersølv. Alterkalk (fig. 14), skænket af »Kirstine Ingwersen 1871« (jfr. dåbsfad) og udført af Peter Hjort, Horsens. Den 21,5 cm høje kalk har indskriften graveret med skriveskrift langs fodranden, på dennes underside mesterstempel (Bøje 2, 1982, nr. 6253). Tilhørende disk, med samme stempel på undersiden; flad og glat, 13 cm i tv. m.

†*Altersølv.* 1) 1616 nævnes i inventariet en kalk og disk af sølv,¹¹ formodentlig det altersæt, som under svenskekrigen 1659 blev bortrøvet af polakkerne.⁴⁷ Om dem beretter heredsbogen 1661,⁴⁸ at de »holdt ved i ni dage efter hverandre at udplyndre byen og præstegården«.

Fig. 15. Sygekalk fra 1860'erne, antagelig udført af C. C.Kjær Jürgens, Vejle (s. 2825). NE fot. 1983. - Chalice for the Sick.

Fig. 16. *Oiegemme (chrismatorium) af malm, middelalderligt, nu i Nationalmuseet (s. 2825). - Chris-matorium of bronze, medieval, The National Museum.

2) Skænket 1673, antagelig til erstatning for ovennævnte kalk. Ifølge en aftegning i synsprotokollen⁴⁹ bar kalken en versalindskrift på kanten af den ottetungede fod: »Maren Michels Daater Storm s. Rasmvs Ivels af Søby gaf denne kalch oc disch til Gylling kirch anno 1673«. Ifølge inventariet 1715¹² rummede kalken 1½ pæl. Omstøbt 1871¹⁰ (se ovenfor).

Sygesæt, 1860'erne, formentlig udført af Vejleguldsmeden Carl Christian Kjær Jürgens.⁵⁰ Den 10,2 cm høje kalk (fig. 15) har rund, hultstavprofileret fod, hvis standplade på kanten har en spinkel skrårifling ligesom knoppens midtstav. Glat bæger med udkraget munding. Under bunden et læderet mesterstempel (antagelig Bøje 2, 1982, nr. 6471). Disken, 6,7 cm i tv., glat og flad, har under bunden to ens stempler som kalkens. Sættet opbevares i samtidigt, sort papfutteral med stemplet spiral-mønster ved lågkanten.

Fig. 17. Dyreformet fod på alterstage 1655, jfr. fig. 18 (s. 2826). NE fot. 1983. - *Animal shaped foot of altar candlestick 1655, cf fig. 18.*

Fig. 18. Alterstage skænket 1655 af Mette Hansdatter (s. 2826). NE fot. 1983. - *Altar candlestick donated 1655 by Mette Hansdatter.*

Oblatæske, 1959, stemplet »Cohr«. Rund, på låget Kristi monogram i relief.

* *Oliegemme* (chrismatorium) (fig. 16), middelalderligt, af malm, 4,5 cm højt med låget. Det har tre rum, hvert 2,8 cm i tv., dannet af tre cylindre sammenstillet i trekløverbladform - den almindeligst forekommende form.⁵¹ Det tilsvarende, flade låg⁵² har øskener til henholdsvis hængsel og lukke. Hvert af rummene har udvendig en graveret minuskel: s, c og i, der angiver, hvortil den af biskoppen indviede olie skulle bruges: s (oleum sanctum) til salving før dåben, c (oleum cathechumenorum) til indvielse af personer og genstande samt ved selve dåben og ved konfirmation, i (oleum infirmorum) til salving af syge og døende. Oliegemmet er fundet i jorden, i 1,5 alens dybde, i gårdmand Poul Jensens have i Gylling, hvor der tidligere var konstateret mur- og teglsten »af høj alder, formentlig fra en bygning«. Det indsendtes 1860 til kongen,⁵³ der overdrog det til

Fig. 19. Messehagel, antagelig skænket 1726 af kirkeejeren Hedeveg Bornemann (s. 2826). Hugo Matthiessen fot. 1915. - *Chasuble, probably donated 1726 by the patron Hedeveg Bornemann.*

Oldnordisk museum. I Nationalmuseet har det inv.nr. 21508.

Vinkande, 1969, udført af »F. Hingelberg, Aarhus«; 24 cm høj.

†*Tinflaske* på 1 pot, nævnt 1687.³⁹

†*Røgelsekar*. Et »ildkar«, tidligst omtalt 1687,³⁹ skulle 1746 »gøres til rette«.¹²

Alterstager (fig. 18), skænket 1655 (sammen med talterklæder) af Mette Hansdatter, enke efter Søren Sørensen i Gylling by.⁵⁴ De 46,5 cm høje stager, af messing, står på tre ens, støbte, ca. 8 cm høje dyrefødder (fig. 17), svarende til Spørrings (s. 1681), og er i øvrigt beslægtet med stager i Odder (s. 2552) og Mårslet (s. 2270). På den profilerede fodskåls vultled er graveret giverindskriften, med versaler, næsten ens på de to stager: »Met Hans d. foreret Gyl-

ling kircke dise lysestaer⁵⁵ paa hindes egen / bekostning anno 1655«. †*Alterstage*. I 1616-inventariet¹¹ nævnes »en lang lysestage af staal«.

En *syvarmet lysestage* har på foden en graveret indskrift for ejeren til Gyllingnæs, »Ritmester Castenskjold Julen 1915«.

Messehagler. 1) (Fig. 19), med rygkors og sølvgaloner fra 1726, det oprindelige, røde fløjlfornyet 1915. Det latinske rygkors består af sølvbånd, hvorpå der med sølv er broderet en stav skydende blomster og blade. Korsarmene kantes af sølvtråds knipling, tunger med spiraller. Haglen kantes af sølvgaloner. Rødt foer. I det oprindelige, røde tfløjle var aftryk⁵⁶ af bogstaver, henholdsvis over og under korsets tværarm, versalerne »HB« og »1726«, formentlig for den tidligere kirkeejer Hedeveg Bornemann (jfr. Falling s. 2737), der rimeligvis har skænket messehaglen. 1915 fornyedes fløjlet, og haglen omdannedes til at hægtes over skulderen. 2) Nyere, af rødt fløjle, med guldgaloner og -kors; ude af brug ligesom nr. 1.

†*Messehagler*. 1616¹¹ omtales en hagel af rødt fløjle, 1715 en af rødt, nopret fløjle med sølvgaloner, der få år efter karakteriseres som meget slet.¹²

Alterskranke (fig. 21), med malet årstal 1735, opstillet i lige linie tværs over koret. Den har udsavede balustre under gennemløbende frise, ledsaget af profillister, de øvre udkragende. Det ret brede, skindbetrukne knæfald, af fyr, erstattede 1923¹³ det tidligere, af eg. Samtidig nymalede skranken, og en oprindelig, men overmalet indskrift med gule, store skøn-skriftbogstaver på mørkegrå bund blev nyopmalet:⁵⁷ »Du gammel og vng du suag og tvng som dig herved vil sætte / anno. H E S: SO (sammenskrevet) 17 - KID: SO (sammenskrevet) - 35 / leg raader dig bed gaat(!) for mig som dette lod oprette«. Initialerne refererer formentlig til Hans Espensen, Søby, †1742, og hustru Kirsten Jensdatter, Søby, †1757.⁵⁸ Nu brune bogstaver på sort, balustrene grå, listerne brune.

Døbefont (fig. 20), romansk, af granit, kummen af grovkornet, grå granit med sorte korn, foden af rødlig; nu 95 cm høj, men den nedre

kant skjult i gulvet, den brede og lave kumme ca. 90 cm i tv. Ifølge Mackeprang (Døbefonte s. 257ff.) tilhørende de østjyske løvefontes såkaldte Horsenstype og meget nært beslægtet med fonten i Gosmer (s. 2770). Kummens lodrette ornamentbånd består enten af spiralranke, spiralcirkler eller to palmetblade under Georgskors.

1857¹⁰ ønskedes anskaffet en ny døbefont »af smuk og hensigtsmæssig form«, og som et resultat heraf lå stenfonten nogle år i to stykker under pulpituret, indtil den genopsattes 1859.¹⁰ I mellemtiden anvendtes et simpelt fajance vandfad på et vaskebord, som degnen ved hver dåbshandling bar oppe fra sin stol og stillede i kordøren.⁵⁹ - 1882-83 blev stenfonten rensat for maling, så granitten blev synlig, men spor af sort farve kunne endnu iagttages 1907. 1923 blev fonten flyttet hen midt på kirkegulvet, senere anbragt under korbuen, i nord.¹³

Dåbsfad, o. 1550-75, sydtysk arbejde, af messing, ca. 50 cm i tv. Den drevne og punslede ornamentik er af den meget almindelige type

Fig. 20. Romansk døbefont (s. 2826). NE fot. 1983.
- *Romanesque baptismal font.*

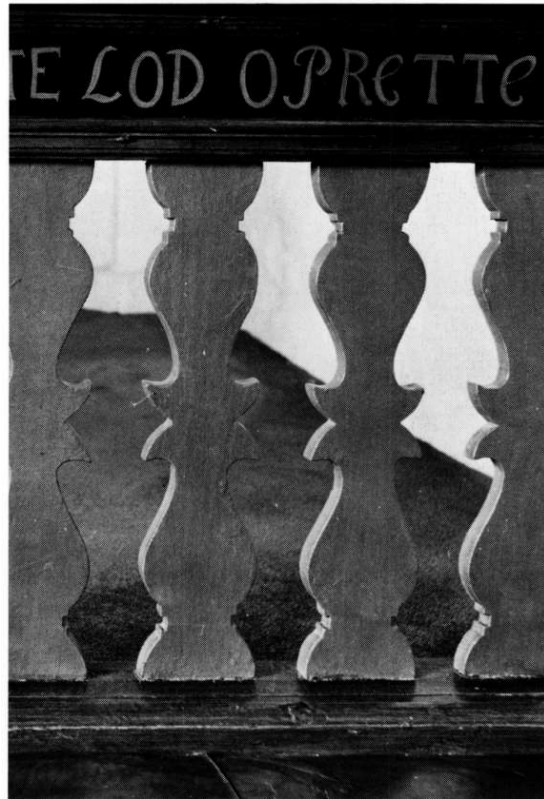

Fig. 21. Udsnit af alterskranke opsat 1735 (s. 2826).
NE fot. 1983. - *Section of altar rail made 1735.*

med Bebudelsen i bundfeltet omgivet af en hjort-og-hund-frise, men uden skriftbånd. På randen en tilsvarende frise samt stemplede ornament: rosetter og blade. Her er tillige sekundært graveret ejermærker, årstallet »16-37« på hver side af symmetriske skjolde under initialerne henholdsvis »CG« og »MM« for Claus Gagge⁶⁰ til Herrestad og Arløse i Skåne og hans anden hustru Margrethe Mormand. 1860 fik fadet pånippet en metalkrans med indskriften: »Kirstine Ingversen 1860«; fjernet 1923⁶¹ og nu anbragt på loftet.

Dåbskande, 1926, af messing, udført af Erstad-Pedersen,⁶² Århus, 32 cm høj medregnet korset på låget. På standkanten graveret »18-1-1926. NM.« † *Tinkande* anskaffet o. 1862.¹⁰

Korbuekrucifiks (fig. 22), af eg, fra 1400'ernes sidste halvdel. Den 138 cm høje figur hænger i skråt strakte arme med hovedet hældende mod venstre: øjnene er halvt åbne, det korte, svagt

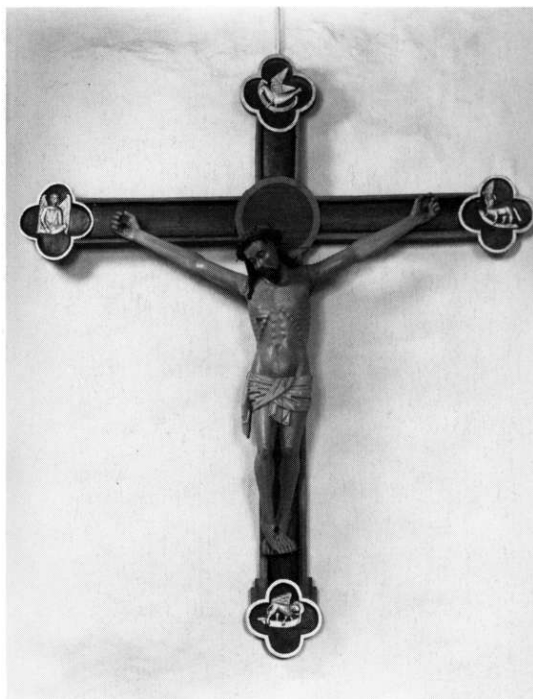

Fig. 22. Korbuekrucifiks, fra 1450-1500 (s. 2827). NE fot. 1983. - *Chancel arch crucifix from 1450-1500.*

tvedelte hageskæg ender i to små krøller (fig. 23). Et lille spydsår ses mellem de tydeligt markerede ribben. Lændeklædet er smalt, med midtfold og lille hængesnip ved den ene side. Det samtidige korstræ har let buet midtparti mellem svagt affasede kanter, der forneden på midtstammen danner en aftrapning ned mod den firkløverformede korsafslutning. Muligvis er dette en rest af bladværk, der også kan have ledsaget de øvrige kanter, idet der her, ifølge restaurator, er fundet »en regelmæssig inddeling« og enkelte taphuller. I de hulede firkløverfelter er relieffer af de fire evangelistsymboler, med skriftbånd, den øvre plade med Johannesønnen nyskåret 1923 ligesom den nederste halvdel (under løven) af den nedre plade.

Nævnte år gennemgik krucifikset en grundig restaurering ved Povl Jensen, der foruden de omtalte dele nyskar figurens fingre, et par tæer og torne kronens forreste parti samt tornene. Samtidig foretoges en nystaffering: figuren fik brunt hår og skæg, grøn krone og hvidt lænde-

klæde samt røde blodspor. Korstræet maledes brunt, stafferet med sort, enderne blå med gyldne kanter og relieffer. Bag på korset er skrevet »Malet 1867«, men kun en grå baggrund for evangelistsymbolerne var tilbage efter afrensning og egetræsmaling 1907. Op-hængt på skibets nordvæg, tidligere i korbuen.

Prædikestol (fig. 25), 1911, af eg, skåret af billedhuggeren Rasmus M. Andersen⁶³ efter et udkast ved sognepræsten Otto Møller, der ved stolens indvielse tolkede dens symbolske indhold.⁶⁴ Prædikestolskurven hviler på en bærestolpe formet som en egestamme med grene og løv. Foran storfelternes arkader og adskilt af snosøjler står storfigurer af Peter, Paulus og Johannes; i de ydre felter kraftige vinranker med klaser. I frisen reliefskårne fugle, i postamentet versalindskrift fra 1. Pet. 4. Samtidigt opgangspanel med rundbuede arkader. Stolen står ferniseret og med lidt uægte forgyldning på lister og bogstaver samt baggrund for figurerne. I østligste fag, over vinranken, er skåret »Anno 1911«.⁶⁵

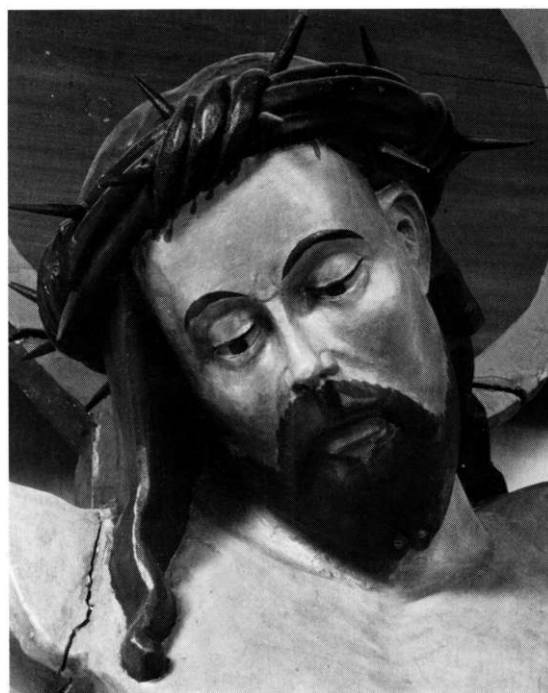

Fig. 23. Udsnit af korbuekrucifiks, jfr. fig. 22 (s. 2828). NE fot. 1983. - *Section of chancel arch crucifix, cf. fig. 22.*

†Prædikestole. 1?) Et lille *relief* (fig. 24), fra o. 1600, af eg, med en kartouche omkring et brystbillede af evangelisten Mattæus og hans symbol, englen, siges at stamme fra en tidligere prædikestol,⁶⁶ men det lille format, 20,8x16,5 cm, synes snarere at tyde på, at det har hørt til †præstestolen (se nedenfor). På et skriftbånd forneden ses indskårne versaler: »S. Mathevs«, overmalet i ny tid med årstallet »1645«. Også relieffets staffering med grønt, brunt og hvidt er nyere, ligesom egetræsrammen. Tidligere ophængt bag på altertavlen, nu i præstegårdens mindestue for sognepræsten Otto Møller.

2) Ifølge indskrift skænket 1814 af arvingerne efter englænderen John Smith, ejer af Gyllingnæs, som var død året før.⁶⁷ 1857¹⁰ ønskedes den flyttet længere tilbage mod koret, fordi den hindrede »forlængelsen« af det ene vindue; samtidig skulle trappen vendes og et »ordentligt« rækværk anbringes. Ifølge synsprotokollen 1862 var den af eg, oliemalet og kantet med fløj. Uldall karakteriserede den 1885 som »uden særlig stil«, i ny tid kaldt en tønne,⁶¹

Fig. 24. Relief, med evangelisten Mattæus, fra o. 1600, muligvis fra †præstestol (s. 2829). NE fot. 1983. - Relief c. 1600, possibly from †priest's chair.

Fig. 25. Prædikestol 1911, skåret af billedhuggeren Rasmus M. Andersen (s. 2828). NE fot. 1983. - Pulpit 1911, carved by the sculptor Rasmus M. Andersen.

hvilket formodentlig angiver den da almindelige empireform.

Stoleværk, bestående af gavle og sæder fra 1922f.,¹³ udført efter tegning af arkitekt Kühnel, Århus: øverst en skåret, gylden stjerne i rødmalet forsænket cirkelfelt, under vinkelstillet profilliste; genanvendte ryglæn fra 1862. Til vægpanel benyttedes til dels nogle stolestadedøre fra 1832. Et ældre fyldingspanel tjener som indgangspanel i vest (jfr. degnestol ndf.). †*Stoleværk*. Tidligst omtalt 1619, da der både anskaffedes nye stole, og andre repareredes.¹¹ 1832¹⁵ forsynedes de med døre, kvindesidens tillige med »rækker« til rygstød; først 1862¹³ fik mændene sådanne. Antallet af »stolepladser« var da 20 til mænd og 23 til kvinder.²⁴ Samtidig ensrettedes stolene (jfr. fig. 10) i lighed med Hallings (s. 2806). De østligste kirkestole i hver side indrettedes til henholdsvis kirkesangeren og ejeren af Gyllingnæs.

Fra †præstestolen, med årstallet 1603,¹³ er bevaret et egebræt,⁶⁸ 20x42 cm, med et bibelci-

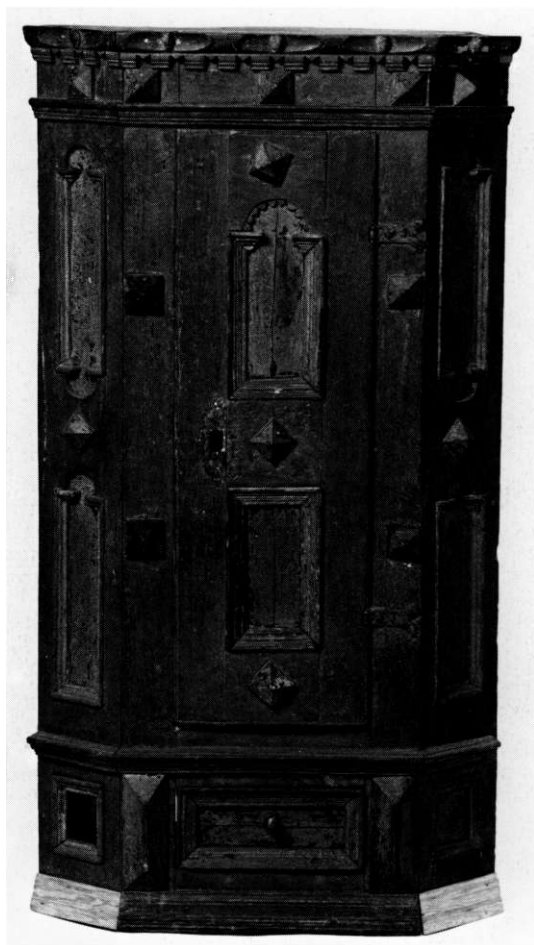

Fig. 26. *Skab, fra 1600'rne, nu i Den gamle By, Århus (s. 2830). Den gl. By fot. 1986. - Cupboard from the 11th century, now in Den Gamle By, Århus.

tat, skåret med reliefversaler: »Herren skal døme hver efter sin gierninger forvden nogen persons anseelse. Pet. 4.« Forgylde bogstaver på sort bund, restaureret 1916 og indsat i egetræsramme. Opstillet i førnævnte mindestue. Et ovenfor omtalt relief har muligvis hørt til stolen. 1862¹³ ønskedes præstestolen fjernet fra koret og erstattet af en lænestol anbragt bag altertavlen sammen med et bord. Gardiner skulle ophænges på hver side af tavlen og ud til væggene, men i stedet opstilledes her høje paneler⁶⁹ med en dør i nord og syd. Fjernet efter 1916; lænestolen nu anbragt i degnestolen.

En degnestol med bæk og hjørneskab er 1923 indrettet i skibets nordøstre hjørne. Lågen her-

til er en *stolestadedør* (fig. 27) fra et ældre stoleværk. Over en rektangulær, profileret fyldingsramme er et forsænket felt med skårne versaler og årstal: »16 IED 31«. Forgylde bogstaver på sort bund. Store, sortmalede bukkehornsbeslag.

†*Kirkekiste*. 1687³⁹ omtales en stor, jernbunden egekiste.

**Hjørneskab* (fig. 26), fra 1600'rne, af eg, ca. 110 cm højt og 58 cm bredt. Forsiden er tresidet, med et bredere midtparti, med låge, og smallere sidestykker; i den tilsvarende skabsfod en bred skuffe flankeret af store bosser. Skabet har gesims med æggestav- og tandsnitlister samt frise med påsatte pyramidebosser, der tillige pryder skabets rammeværk. Alle sider har listeindrammede fyldinger, sidestykkernes rundbuet afsluttet, lågens øvre desuden med lille tungebort indvendig, den nedre retkantet ligesom fyldingerne i skabsfoden. Indvendig to hylder af fyr. Under en egetræsmaling er afdækket en grøn farve på rammeværket, der i øvrigt er stafferet med rødt. Siden 1939 i Købstadmuseet Den gamle By (inv. nr. 120:41).

To *pengebøsser*, 1921 og 1924, af messing, fra gørtlerfirmaet Erstad-Pedersen, Århus,⁶² ved indgangen. 1715 omtales en †»*tavlepung*«, 1746 en †*pengeblok* »til de fattiges penge«. ¹² Den fandtes endnu 1862,¹³ da der også nævnes to †*fattigbøsser* med lås.

Vestpulpitur, oprindelig fra 1627, men flere gange ændret, senest ved hovedrestaureringen o. 1965. Til den oprindelige konstruktion hører den bærende tværbjælke, hvis gennemløbende frise har en reliefskåret versalindskrift mellem profillister: »Anno 1627 hafver hederlig mand her Bertel Iahansøn prest til Gylling kierk ladet opsette dete arbeid paa kierkens bekostning: Gvd til lof oc ære menigheden til gafn«. Pulpituret, der hviler på egestolper, hvoraf i hvert fald to fornyedes 1818,¹⁵ har et enkelt fyldingspanel, med tandsnitliste og renæssanceprofiler, genanvendt fra et ældre stoleværk og opsat i forbindelse med anbringelsen af det nye orgel 1966. Nystafferet: brunmalede bogstaver på sort bund, panelet gulbrunt, med hvidt, grønt og gyldent på rammeværket, tandsnittene

gyldne på blå bund. †Stole på pulpituret omtales tidligst 1731.¹² 1889¹⁰ skulle sæderne gøres bredere.

Orgel, med ni stemmer, ét manual og pedal, bygget 1966 af Th. Frobenius & Co., Kgs. Lyngby. Tegnet af Rolf Graae i samarbejde med orgelbyggeriet. Disposition: Manual: Rørfløjte 8', Quintatøn 8', Principal 4', Gedaktfløjte 4', Oktav 2', Nasat $1\frac{1}{3}$ ', Oktav 1'. Pedal: Subbas 16', Gedakt 8'. På vestpulpituret. Manualværket er anbragt som rygpositiv i pulpiturbrystningen. †*Orgel*, med seks stemmer og oktavkoppel, bygget o. 1917 af Horsens Orgelbyggeri ved M. Sørensen.⁷³ På pulpitur i kirkens vestende.

Salmenummertavler 1986. De tidligere anvendte tavler, fra 1923, udført efter tegning af arkitekt Kuhnel, har slyngbåndprydet rammeværk og svunget gavl; metaltal til ophængning. 1862 fandtes otte sorte †*trætavler* til at skrive salmenumrene på.¹³ En †dobbeltstavle til indskudstal, fra o. 1900, ses på fig. 10.

Fig. 27. Stolestadedør 1631 (s. 2830). NE fot. 1983.
- Door from pew 1631.

Fig. 28. Ben fra †ligbåre, fra o. 1750 (s. 2831). Niels Termansen fot. 1907. - Leg of †bier, c. 1750.

Præsterækketavle, 1933,⁷⁰ af eg, udført i lighed med nummertavlerne fra 1923. Gylden kursivindskrift på sort bund. På skibets sydvæg.

Tre *lysekroner*, barokkopier fra 1915, er op hænt i skibet. De to mindre er ens, ottearmede, med graveret skriveskrift på den store hængesugle: »Gylling Menighed Julen 1915«. Topfiguren en knælende engel. Den større krone, ottearmet, med otte prydarmer og -spir, bærer indskriften: »Ritmester Castenskjold Julen 1915«. Topfiguren apostlen Peter med nøgle og bog.

†*Ligbåre*, fra o. 1750,⁷¹ af eg, af ganske samme type som Bjeragers (s. 2510) og Ørtings (s. 2705). 1890⁷² blev den beskrevet som smukt udskåret, med spor af forgyldning og meget rig malning. Et fotografi fra 1907 (fig. 28) viser den ene ende af båren med ladets bladsmykkede yderliste og et bæreben. Som de ovennævnte

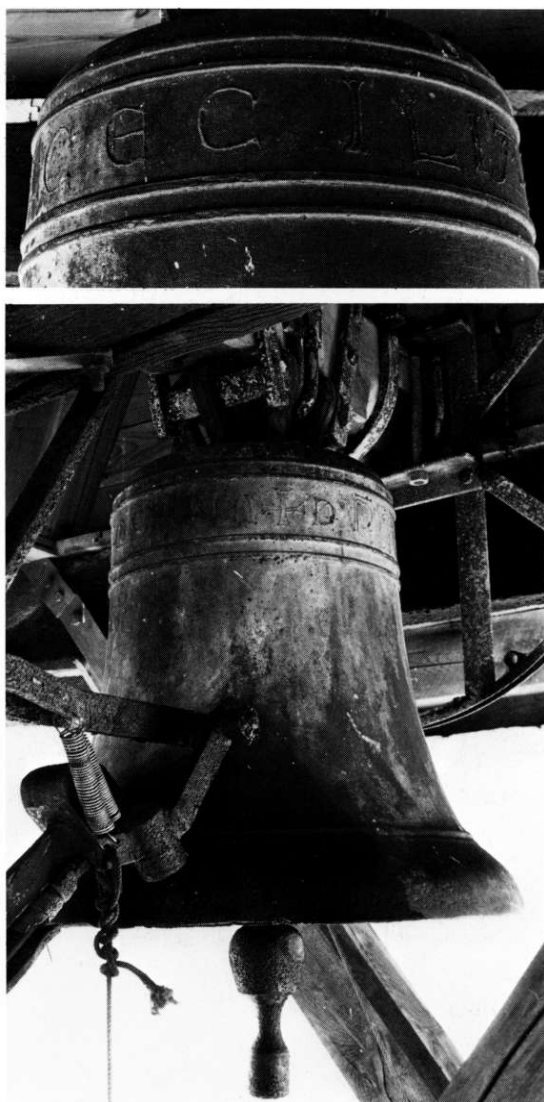

Fig. 29a-b. Klokke fra 1300'ernes begyndelse, ifølge indskriften skænket af fru Cecilia (s. 2832). JFF fot. 1983. - Bell cast at the beginning of the 14th century according to an inscription by Mistress Cecilia of Åkær.

tes har dette foroven et reliefskåret englehoved over kartouche, klokkeblomst og nederst riflet volutknægt. Benets sideknægte er kantet af knækbånd og smykket med blomst. Ønskedes 1917 bevaret på et museum, men er siden forsvundet.⁷⁴

Jordpåkastelsesspade, »1927«, af messing, årstallet graveret på fatningen til det sortmalede træskaft.

*Klokke*⁷⁵ (fig. 29a-b), fra o. 1350, 65 cm i tv. og ca. 56 cm høj uden kronen, der har affasede hanke. Om halsen, mellem flade randlister, er en majuskelindskrift, der ved fremstillingen har været indridset i kappen, og hvis typer fremtræder i spinkelt relief, nogle med dobbeltkonturer: »D(omi)na Cecilia fecit me fundi«, dvs. fru Cecilia lod mig støbe. Denne er rimeligvis datter af Lars Truedsen (Trugotsen) i Gylling, der ved hendes giftermål med Markvard Rostrup (der levede o. 1350) i medgift gav bl.a. grunden, som gården Akær var bygget på.⁷⁶ - Over klokkes slagkant ses en profilstav. Nyere knebel. Ophængt i slyngebom, den gamle bom anbragt på loftet. El-ringemaskine installeret 1965. - Vedr. klokkes lydstyrke, se s. 2816 og note 26.

†*Klokke*. Ved klokkeskatten 1529 afleveredes en klokke, der med al jernfang (ophænget) vejede 2½ skippund og 5 lispund.⁷⁷

Klokkestolen afstivet med ege-krydsstol 1978.

GRAVMINDER

Gravsten. 1) (Fig. 30), romansk, af grovkornet, hvidgrå granit med mange sorte og røde korn, svagt trapezformet og med buet overkant, 83x46-42 cm. Stenens ornamentik er nærbeslægtet med den på sten nr. 2 og 3 i Hundslund (s. 2675) og er antagelig udført i samme værksted, af samme stenhugger, måske den på en Randlev-sten navngivne Elui (s. 2486, nr. 2), der især har arbejdet i Hads herred.

Overfladen kantes af en dobbelt tovvstav, og en tilsvarende, men tredobbelt, tværdeler stenen, så der dannes et lille, øvre hovedfelt med en skævt anbragt, ubehjælpsomt indhugget, ikke tydet indskrift. Det nedre felt optages af et konturhugget processionskors, et Georgskors med midtcirkel og tovsnoet stav stående på lille Golgathahøj, med forsænket midtfelt. På hver side af korset en lilje med højt opragende spydblade. I våbenhusets sydmur, vest for døren.

2) (Fig. 31), romansk, afstribet, rød og sort granit, 174 x ca. 42 cm. Den er sat over en kvin-

de, Elina,⁷⁸ og er formodentlig fra samme værksted som sten i Spørring (s. 1685, nr. 1) og Ørting (s. 2706, nr. 1 og 2).

Den næsten fladeudfyldende ornamentik i lavt relief omfatter to kors vendt mod hinanden og adskilt af navnet. I den ene ende ses et latinsk hammerkors flankeret af to små, latinske kors, med afrundede arme, eller stiliserede planter(?) (sml. nr. 1 ovenfor). Det store kors' fod hviler på et takket jordsmon(?), hvorunder navnet er indhugget med store, veludførte majuskler: »ELINA«. I stenens anden ende rækker et stort Georgskors' arme helt ud til stenens sider, og den brede, flade processionsstav, plantet i et buet jordsmon(?), har til hver side en art parérbøjle. Herover er to små kors(?) af samme art som i stenens anden ende. I våbenhusets sydmur, øst for døren, den ene langside lidt dækket af pikstensbrolægningen.

3) (Fig. 34), o. 1642, over Hans Sørensen smed [i] Gylling, [død] 1642 (jfr. altertavle), med [hustru] ... [An]d[e]rda[a]ter. Grå kalksten, 154x122x9 cm, med næsten udslidt indskrift, med reliefversaler, i tværfelt på stenens nedre del. Inden for en glat ramme har stenens øvre felt en tvillingbue, i siderne støttet af små volutkonsoller, midtpå af et stort kranium over korslagte knogler. I udsparede felter i sviklerne ses i siderne frugter eller blomster, midtpå et timeglas, forkrænkelighedssymbolet, der her tydeliggør tidens hastige svinden ved at vise et sandur med en del af et urværk, spindel og balance.⁷⁹

Fig. 30. Romansk gravsten nr. 1 (s. 2832). NE fot. 1983. - *Romanesque tombstone no. 1.*

Fig. 31. (Sen)romansk gravsten nr. 2, med navnet Elina (s. 2832). NE fot. 1983. - *Late Romanesque tombstone no.2, with the name Elina.*

Fig. 32. Gravsten nr. 5, o. 1670, over anonymt ægtepar og deres ti børn (s. 2834). NE fot. 1983. - *Tombstone no. 5, c. 1670, for an anonymous married couple with ten children.*

Under bueslaget, med indvendig tungebort, ses ægteparret, begge med sammenlagte hænder og let vendt mod hinanden. Manden, der har ørekort hår, overskæg og tvedelt hageskæg over pibekrave, bærer kofte med markerede ærmegab, hustruen har kriget konehue, rund, stivet krave og tætfoldet kappe over kjolen. I mellem dem ses smedens krydslagte værktøj, hammer og tang, hvorimellem versalerne: »HSSG«, for Hans Sørensen Gylling. Baggrunden prikhuget. Under ægteparret ses deres børn, en række på 13 ialt, i trekvartfigur i bedestilling og i klædedragt svarende til forældrenes (alle med runde kraver), men detaljerne stærkt nedslidt og midtfigurerne læderede. Der synes dog at være 11 drenge og to piger at dømme efter hovedernes retning og især de tre

yderstes tydelige påklædning: nr. 11, i bukser, er vendt mod de to følgende piger, i lange kapper over stumpvinklet liv. Opstillet mod våbenhusets sydvæg, øst for døren, tidligere i skibets gulv.⁸⁰

4) O. 1650. Rødlig kalksten, 178x106 cm, indskriften helt udslidt. Inden for en glat ramme har stenen i hjørnerne medaljoner, formodentlig med de vanlige evangelistfigurer. Foroven bæres et rundbuet felt i siderne af et stort englehoved med halsklæde, hvorunder er ophængt et stort frugtbundt med vindrueklase. Under buefeltet et opstandelsesrelief, hvor Kristus med sejrsfanen står på den rektangulære grav, anbragt direkte på det store, ovale skriftfelt, der optager hovedparten af stenens flade. Nedlagt i skibets gulv, vestligt i midtgangen, under trappen til pulpituret.

5) (Fig. 32), o. 1670, over anonymt ægtepar⁸¹ og deres ti børn. Grå kalksten, 175x108x11 cm, med let affasede kanter; overfladen meget nedslidt og de fordybede versalindskrifter helt forsvundne. I stenens hjørner udsparede, symmetriske felter med barokblomster, roser og tulipan, mellem de øvre et liggende ovalfelt formodentlig med en religiøs indskrift, mellem de nedre et kranium flankeret af ægteparrets bomærkeskjolde, nu uden mærker og initialer. Under en dobbeltarkade, støttet af konsoller og med et englehoved i midtsviklen, ses ægteparret, i halvfigur, let vendt mod hinanden og med sammenlagte hænder i bøn. Manden, der har skulderlangt hår, overskæg og vistnok skæg, har knappet vest under kappe med slag? Hans hustru bærer hue med nakkestykke(?) og folderig kappe med bærekraue. Stenens nedre halvdel er en parallel til en sten i Beder (s. 2298, nr. 2). Under ægteparret er en 11 cm høj frise med børnebuster, hvis ansigtstræk helt er forsvundne. Under faderen seks drenge, alle med nakkekrølle, set i profil mod højre, under moderen fire piger med opsat nakkehår eller hue?, set i profil mod venstre. Herunder et stort, liggende ovalfelt til gravskriften, med blade i de øvre svikler. Stenens ramme har antagelig haft en religiøs indskrift, hvoraf enkelte bogstaver endnu ses. Opstillet ved våbenhusets østvæg.

Fig. 33. Gravsten nr. 6, over sognepræst Dynes Guldberg, †1758, tilskrevet billedhuggeren Jens Jensen, Horsens (s. 2835). NE fot. 1983. - Tombstone no. 6, for parish priest Dynes Guldberg, †1758. Ascribed to the sculptor Jens Jensen, Horsens.

Oprindelig nedlagt i skibets midtgang, antagelig flyttet 1890.⁸²

6) (Fig. 33), o. 1758, over »den ærværdige og høylærde, nu salig« Dynes Guldberg, sognepræst [til Gylling] menighed, *16[97] i Bogen-se, blev 1729 sognepræst og samme år [gift med] jomfru Byrgyte Cathrine [Pedersdatter Spentrup], velsignet med en søn og to døtre; 1738 gift med jomfru Marie Ei[s]sel. Han døde 1758, [61] år, 8 mdr., 3 uger og 3 dage gl. Indskriften⁸³ afsluttes med gravvers: »Af Gravens Muld / Jeg Ærefuld / Ved Iesu Lyd / Opstaar til Fryd.«

Lysrød kalksten, 157x101x9 cm, ved brud delt i tre stykker; den ret nedslidte reliefindskrift med versaler og kursiv, navnene med store skønskriftsbogstaver. Stenens reliefud-

smykning, der i hovedtræk svarer til en sten i Falling (s. 2738, nr. 5), er tilskrevet Horsensbilledhuggeren Jens Jensen den yngre.⁸⁴ Gravskriftens portalindramning består af korinthiske søjler, hvis postamenter bærer forkrænelighedssymboler, henholdsvis kranium over korslagte knogler og vinget timeglas. Herpå står letsvajede dydefigurer, Troen med kors og Håbet med due. Portalen krones af stor rocaille, der omslutter den opstandne Kristus med sejrspanen, i skybræmme. Til siderne herfor sidder nøgne, vingede putti holdende palme-gren og krans (tornekrone?). Opstillet mod korets nordvæg 1890; tidligere ved tårnets mur, men oprindelig i skibets midtgang.⁸²

7) (Fig. 35), o. 1786, over Elsebeth Lassen, f. i Ikast præstegård 1707, forhen gift med salig provst Vitus Biering i Rind præstegård, d. i Gylling by 29. apr. 1786, 79 år gl.

Rødlig, trapezformet kalksten, 156x80-62x9 cm, indskriften med fordybet kursiv,

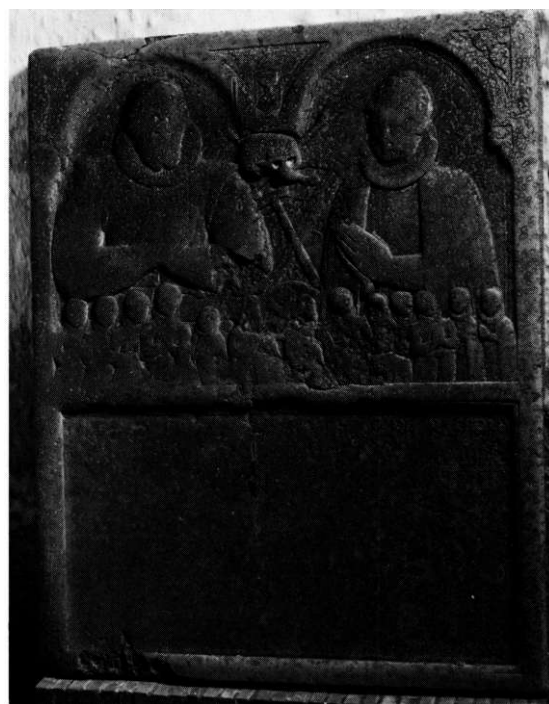

Fig. 34. Gravsten nr. 3, o. 1642, over kirkeværge og smed i Gylling Hans Sørensen, hustru og 13 børn (s. 2833). NE fot. 1983. - Tombstone no. 3, c. 1642, for churchwarden and smith Hans Sørensen, his wife and 13 children.

navnene med store skønskriftsbogstaver. Stenens nyklassicistiske reliefudsmykning er karakteristisk for Horsens-billedhuggeren Jens Hiernøe,⁸⁵ der har udført beslægtede sten bl.a. til Stenderup i Vejle amt. Foroven på skriftfeltet står en urne prydet med mæanderbort og nedre bladkrans og til siderne herfor olie- og palmegren. Under skriftfeltet et tværriflet podium hvorpå »høstsymboler«: Timeglas foran korslagte knogler, aks og le. Stenkanten profileret. 1890 opstillet mod korets sydvæg, tidligere uden for kirken, men oprindelig i skibets midtgang.⁸²

Kirkegårdsmonumenter. Støbejernskors. 1) O. 1834, over Georg Smith, †18. okt. 1834⁸⁶ (jfr. historik). Indskrift med reliefversaler midt på et latinsk kors, der har trekløverformede korsarmsender med bladranker i relief. Korset 123 cm højt over 40 cm høj jernplint. Sortmalet, indskrift, ranker og kantprofiler sølvbronzerede. Mellem korets støttepilller.

2) O. 1838, over Elsebeth Marie Ingerslev, f. Bering, *6. marts 1762, †29. nov. 1838. Indskrift med skriveskrift i relief på latinsk, kantprofileret, sortmalet kors, 110 cm højt over cementfundament. På gravsted, indrammet af jernlænker, mellem fire store træer nordvestligt på kirkegården.

3) O. 1841, over »Consistorialraad C. F. Ingerslev Præst til Gylling Meenighed i 48 Aar«, *2. aug. 1764, †25. jan. 1841. Korset svarende til nr. 2 og på samme gravsted.

4) (Fig. 36), o. 1853. »Grdmd. I[sak] Andersen⁶¹ af Gylling Østergaard iordede her en elsket hustru Mette Marie Iensdatter død d. 27. nov. 1853, 45 aar gi. samt deres 7 børn. Haabet skimter bedre liv. Vi sees igjen.« Indskrift med reliefversaler på latinsk kors med tretungede korsarmsender. På den lodrette korsarm et anker, symboliserende Håbet, og nederst navnet, med skriveskrift, på jernstøberiets ejere, »Jochumsen, Horsens.«⁸⁷

En *runesten*⁸⁸ fra vikingetiden med indskriften: »Toke Troels' søn rejste denne sten efter ... god ... og risbiik sin broder«, står siden 1890 i våbenhusets sydøsthjørne. Stenens oprindelige plads kendes ikke. Den er tidligst indberettet

Fig. 35. Gravsten nr. 7, over Elsebeth Lassen, ti786, tilskrevet billedhuggeren Jens Hiernøe, Horsens (s. 2835). NE fot. 1983. - Tombstone no. 7, for Elsebeth Lassen, ti786. Ascribed to the sculptor Jens Hiernøe, Horsens.

1839 og meldtes da fundet indsat under den daværende sognefogeds lade, men skulle måske være taget fra en forstyrret gravhøj i nærheden. 1852 var den transporteret til kirkens våbenhus, men stod 1890 udsat for vejr og vind under det åbne vesttårn. Herfra flyttedes den efter Magnus-Petersens forslag til den nuværende plads.

KILDER OG HENVISNINGER

LA Vib. Præstearkiv: Div. dok. 1759-1938 (C383.21). Liber daticus ca. 1844-1918 (C383.17). - *Ved embedet*: Synsprotokol 1862ff. - Se i øvrigt fortegnelse over arkivalier vedr. kirkerne i Århus amt i almindelighed s. 37-39 samt forkortelser s. 42-44 og s. 1650-51.

NM 2. afd.: Håndskrift: F.Uldall: Om de danske Landsbykirker III, 1885 og 1912, s. 320-22. - Præsteberebetning 1890 og indberetninger ved Magnus-Petersen 1890 (runesten og gravsten), Nissen 1890 (gravsten), Eigil Rothe 1907 (†kalkmalerier), Chr. Axel Jensen 1907 (noter om inventar) og 1911 (noter om bygning, altertavle og gravminder), C. M. Smidt 1916 (bygning og inventar), Povl Jensen 1922 og -23 (krucifiks og alterskranke), E. Moltke og Vibeke Michelsen 1948 (romanske gravsten), Jens Johansen 1977 (altertavlemalerier), Vibeke Michelsen og Jens-Jørgen Frimand 1983 (kalkmaleri, inventar og gravminder). - Udskrifter af de gennemgåede arkivalier findes i NM 2. afd. - Beskrivelse af kirkegård og bygning ved Kjeld de Fine Licht, kalkmalerier, inventar og gravminder ved Vibeke Michelsen, orgel ved Ole Olesen. Redaktionen afsluttet 1986.

Notebøger. NM 2. afd.: Søren Abildgaard IX, 1771, s. 53 (romanske gravsten samt †glasmaleri). - C. M. Smidt LIX, 1916, s. 97.

Tegninger, opmålinger og fotografier. NM 2. afd.: Tegning af romanske gravsten 1870 og forslag til opstilling af runesten 1890, ved Magnus-Petersen. - Skitser af †kalkmalerier ved E. Rothe 1907. - Farvelagt tegning af altertavle ved P. Rahbek 1911. - Plan, snit og opstalter af kirken ved S. F. Kuhnel [1922]. - Kopi af plan, snit og detaljer ved Viggo Holten, Niels Arndt Andersen og Bue Beck, Arkitektskolen i Århus 1972. - *Kgl. bygn.insp. Århus*: Tegninger og beskrivelse af S. F. Kuhnel vedr. rest. 1922 samt materiale vedr. senere istandsættelser. - *LA Vib. Bygn.insp. Århus*: Forsk. kirker 1850-1905 (våbenhus) (B 239-121). - Ældre fotografier navnlig i Hist. arkiv for Odder og omegn og Kgl.Bibl.

Litteratur: Egnshistoriske samle- og oversigtsværker er nævnt under Saksild, s. 2436. - O. Møller: Optegnelser om Gylling, ved H. L. Møller, i Jy-Saml. 4. rk. V, 1926, s. 197-244 (om kirken s. 224-236). J.Andersen (red.): Nogle Optegnelser om Gylling Sogn og dets Beboere gennem Tiderne, Odder 1942, s. 46-52. V. Holten, N. Arndt Andersen og Bue Beck: Gylling kirke. Bygningsarkæologisk og historisk undersøgelse samt opmåling. Arkitektskolen i Århus 1972. H. Schlesinger: Landsbykirker og deres omgivelser. Fredningsplanlægning i Århus amt. Amtsfredningskontoret i Århus amtskommune 1982, s. 102f. MeddÅSt. 1970, s. 88 (alterkande); 1974, s. 50 (tegn. fra H. P. Nielsens arkiv overført til Det kgl. bygn.insp., Århus); 1979, s. 56 (tag); 1981 (rep. af præstegård).

¹ H. L. Møller: Ridderen Laurids Trugotsen af Gylling og hans Slægt. JySaml. 4. rk., V, 1926, 245-62; jfr. P. Rasmussen: Bidrag til Gylling Bys Historie i Middelalderen. ØJyHjemst. XVIII, 1953, 94-96.

2 Kronens Skøder II, 96. LAVib. Hads herredsbog 1661 (C3.1082).
3 LAVib. Hads-Ning herreders skøde- og panteprot. 1801-11, fol. 685 (B58B. SP4).
4 Ovennævnte prot. 1824-25, fol. 296 (B58B. SP9); samme 1828-30, fol. 252 (B58P. SP11).
5 Samme 1830-32, fol. 274 (B58B. SP12).
6 Hads herreds skøde- og panteprot. 1874-76, fol. 765 f. (B60. SP9).
7 Købekontrakt af 6. okt. 1883, skøde af 7.-9. december 1885. Ovennævnte prot. 1883-86, fol. 79ff. (B60. SP12).
8 F. Jerk: Gamle danske præstegårde, 1978, s. 224 ff.
9 A. Eriksen: Bidrag til Hads Herreds Historie, Odder 1928, s. 184; J.Andersen, 1942, s.54ff. og Th. Madsen, i ÅrbÅrhSt. XLVI, 1953, s. 11.
10 LAVib. Hads-Ning herreders provsti. Synsprotokol 1842ff. (C31. lff.).
11 RA. DaKanc. Seks års kirkeresk. ... 1620 (B184e).
12 LAVib. Århus bispearkiv. Kirkesyn 1700ff. (C3. 1166 ff.).
13 Synsprotokol 1862ff.
14 Fra Norsminde Fjord til Uldrup Bakker, Odder 1908-09, optryk 1977, s. 109.
15 LAVib. Århus amts søndre provsti. Synsprotokol 1817-54 (C30. 1-2).
16 N. Abrahamsen: Romanske kirkers orientering og den magnetiske misvisning i 1100-tallet i Danmark. Geoskrifter XXIII, Århus 1985, 56, angiver afvigelsen til 1,3° mod syd.
17 V.Holten m.fl.: Gylling kirke, 1972, s. 8ff. på grundlag af M. Koch i Arkitekten LXV, 1963, 207.
18 1885 iagttog Uldall adskillige smigsten. Ved norddørens omdannelse 1923 konstaterede man tre svære granitoverligger (note 13).
19 Note 14; Uldall 1885 og O. Møller 1926, s. 226.
20 Tre sten med aftryk af dyrepoter er udstillet i våbenhuset.
21 Synsprot. 1862ff.; jfr. Chr. Axel Jensen indb. 1911.
22 LAVib. Bygn.insp., Århus. Forsk. kirker 1850-1905 (B 239. 120); S. F. Kuhnel's opmåling 1922.
23 Uden udhugninger er de nærmere omstændigheder vanskelige at fastslå på de svært tilgængelige steder.
24 LAVib. Gylling præstearkiv. Div. dok. 1759-1938 (C383. 21).
25 Note 10; O. Møller 1926, s. 234; Chr. Axel Jensen indb. 1911.
26 Forslag i Det kgl. bygningsinsp., Århus; J. Andersen, 1942, s. 46; jfr. C. M. Smidt indb. 1916. Ved denne tid var der tale om at opføre et nyt tårn.
Th. Madsen: Skildringer af Hads Herreds Historie IV, Odder 1938, s. 47 og J. Andersen, 1942, s. 21-22.
27 Noterne 10 og 22 samt korrespondance i NM 2's arkiv.

28 Forslag af 1964 (i NM 2's arkiv).
 29 Note 13 og O. Møller 1926, 2. 236.
 30 Note 10 og O. Møller 1926, s. 232-33.
 31 J. Andersen, 1942, s. 46.
 32 V. Holten m.fl.: Gylling kirke 1972, s. 7-8.
 33 Korrespondance aug.-sept. 1883 i NM 2. afd.
 34 Brev af 11. sept. 1907, i NM 2. afd.
 35 Jfr. bl.a. Lyngå s. 1772f., Framlev s. 2044 og i øvrigt flere kirker i Hjelmlev hrd.
 36 Tilsvarende, samtidige storfigurer kendes, bl.a. fra Estruplund, 1542, i Randers amt.
 37 C. M. Smidt indb. 1916.
 38 Chr. Axel Jensen indb. 1907.
 39 LAVib. Århus bispearkiv. Hads Herredsbog 1687 (C 3. 1104).
 40 C. A. Jensen: Snedkere, s. 87, og Helge Jacobsen: Østjydske barok, Odder museum 1974.
 41 O. Møller: Optegnelser, s. 231f. - Muligvis foretaget o. 1855, da de to alterbilleder ønskedes ferniseret og alteret malet og forgyldt (note 10).

Fig. 36. Støbejernskors nr. 4 over gårdmand Isak Andersens hustru Mette Marie Jensdatter, †1853, og deres syv børn. Udført i Jochumsens jernstøberi, Horsens (s. 2836). Jf. fot. 1983. - *Cast-iron cross for the farmer Isak Andersen's wife Mette Marie Jensdatter, †1853, and their seven children. Made in Jochumsen's iron foundry, Horsens.*

42 Restaureringsindskrift bag på altertavlen.
 43 Den yngste i hovedsagen grå, med lidt hvidt og guld.
 44 IV, 250.
 45 Landemodeprotokoller for Århus stift er først bevaret fra 1642. Eftersøgninger i arkivalier også andetsteds, venligst foretaget af arkivar Ole Degn, Viborg, har været negative.
 46 Se endvidere indskriften på altertavlen i Gosmer.
 47 Jfr. Thyge J. Søgaard: Tilstande i Jylland under og efter Krigen 1657-60, i HistTidskr. 8. rk. III, 138.
 48 LAVib. Århus bispearkiv. Hads herredsbog 1661 (C 3. 1082).
 49 Ifølge denne var fodens tv. 14 cm. Det bemærkes desuden, at kalk og disk før omstøbningen vejede 26 lod - 1 kvint.
 50 Venligst foreslået af arkitekt Fritz, Århus.
 51 Jfr. Thomas W. Lassen: Chrismatorier til bare to slags olie, i Hikuin 6, 1980, s. 59-64, med henvisninger.
 52 På lågets overside muligvis spor efter en cirkulær knop el.lign.
 53 I Frederik VII. s. samling fik det nr. 2234, jfr. korresp. i NM 2. afd.
 54 Ifølge inventariet 1687 (note 39). Ifølge O. Møller: Optegnelser, s. 229, var S. S. snedker nævnt i en udateret jordebog for Åkær len o. 1650 som beboer af den gård, som Hans Sørensen (hans kones far) (jfr. altertavle og gravsten nr. 3) før havde haft.
 55 På den anden side: »diese lysestager«.
 56 Jfr. fotos i NM samt korresp. 1915 vedr. restaureringen ved Elisabeth Garde.
 57 Efter Povl Jensens kalkering af den oprindelige.
 58 Oplysning fra kirkebogen, meddelt af J. Andersen: Nogle Optegnelser.
 59 O. Møller: Optegnelser, s. 232.
 60 Claus Gaggés 1. hustru var Margrethe Akeleye, †1618. Han omtales endnu 1634, men var død før 3. maj 1636 (KancBrevb.).
 61 Jfr. J. Andersen: Nogle Optegnelser.
 62 Venligst oplyst af gørtlerfirmaet, jfr. i øvrigt stempel.
 63 Se Ørting s. 2699 og Falling s. 2729.
 64 Se note 61, hvori den pågældende præken gengives. Jfr. i øvrigt: Mellem Otto og Jakob. 61 års brevsveksling mellem Gyllingpræsten Otto Møller og ... Jakob Severin Deichmann Branth. Udg. af Erik Nørr, 1986, s. 430 og 440-42.
 65 På stolens bagside er skåret, med skriveskrift: »Rasmus M. Andersen fecit 1911«, og med versaler: »Gave fra menigheden til Gylling kirke d. 20. februar 1911«, jfr. note 64, hvoraf fremgår, at stolen er bekostet af Otto Møller og menigheden.
 66 O. Møller, s. 229, der beretter, at relieffet var fundet på en gård i sognet og herefter ophængt i kirken. -1715 blev prædikestolen kaldt »slet« (note 12).

H. L. Møller: Englænderne paa Gyllingnæs. Årb ÅrhSt. XV, 1922, s. 44f. og O. Møller: Optegnelser, s. 231.
 68 Bagpå er skrevet: »Brudstykke af Gylling Kirkes gamle Skriftestol. Restaureret 1916«.
 69Jfr. fotos 1907 og 1911.
 70 Tavlen skænket af sognepræst Niels Ravn Jensen og udført, ligesom nummertavlerne, af snedkermester Jakob Nielsen, Odder (note 61).
 71 Den forrige var 1733 så gammel og brøstfældig, »at man ved hvert lig at bære til graven, frygtede, at den skulle brydes«. 1746 skulle den gøres til rette (note 12).
 72 Nissen, indb. 1890.
 73 Horsens Orgelbyggeri: Katalog 1923, nr. 180.
 74 Korresp. i NM 2. afd. Ligbåren forgæves eftersøgt i museerne Den gamle By, Århus, i Horsens og Odder.
 75 Uldall, kirkeklokker, s. 31.
 76 Repert. 2. marts 1444 (tingsvidne). Se: H. L. Møller: Ridderen Laurids Trugotsen af Gylling og hans Slægt, i JySaml. 4. rk. V, s. 245-62. Om L. T.s donation til et alter i Århus domkirke, se s. 82.

77 RA. 108 A, nr. 21. Rgsk. ældre end 1559. Liste over indkrævede klokker 1528/29.
 78Jfr. Danmarks gamle Personnavne, udg. af Gunnar Knudsen og Marius Kristensen, I, 1936-40, s. 226: Elena, af det latinske og græske Helena.
 79Jfr. Hans Stiesdal og Marie-Louise Jørgensen: Urspindelen og urhjulet - to oversete forkrænkelighedssymboler, i NMArb. 1985, s. 119-127.
 80 Magnus-Petersen, indb. 1890.
 81 O. Møller: Optegnelser, s. 230, antager at gravstenen er over fatterkalkens givere.
 82 Indb. 1890 ved Magnus-Petersen, Nissen og Uldall 1885.
 83 Suppleret efter Wibergs præstehistorie I, 595.
 84 Otto Norn, i NMArb. 1939, s. 54.
 85 Otto Norn, i Vejle amts årb. 1938, s. 196ff.
 86Jfr. H. L. Møller (note 67), s. 94ff.
 87Jfr. Otto Norn: En købstads industrialisering, 1973.
 88 Danmarks Runeindskrifter ved Lis Jacobsen og Erik Moltke, 1941-42, I, sp. 90-91, nr. 53, II, fig. 147-152, og E. Moltke: Nytolkning af Gyllingstenen, i ÅrbÅrhSt. 1930, s. 161 ff.

SUMMARY

The church of Gylling was probably erected late in the 12th century, its original parts being the chancel and the nave. The facades are done in fine ashlar work, the inner side of the walls is of field stones. Around the year 1500 vaulting was constructed in the chancel and a porch added to the nave. The porch belongs to a group of two storey buildings, which for unknown reasons is characteristic of the diocese of Århus. The decoration of the gable is related to buildings in the town of Århus (cf. p. 1061). The tower, which is from the same period or a little later, has an open arcade to the west, a special feature found in this diocese (cf. e.g. Torrild, p. 2622).

Items of furniture from the Middle Ages still extant in the church are the Romanesque font,

the type found most frequently in the district, and the bell from about 1350 with an unusual inscription by the donor. A medieval christmatorium, of bronze, with the letters »s, c and i« is now to be found in the National Museum.

The large altarpiece comes from Peder Jensen Kolding's workshop. Of the church's pews and rood loft from the first half of the 17th century only a door and a beam with an inscription are preserved.

Two Romanesque tombstones are included in the masonry of the porch, one presumably made in the workshop of Master Elui (?) (cf. inter alia Randlev, p. 2486, no. 2). The other, for a woman Elina, is assumed to be from the same workshop as tombstones in Spørring and Ørting (pp. 1685 and 2706, no. 1 and 2).

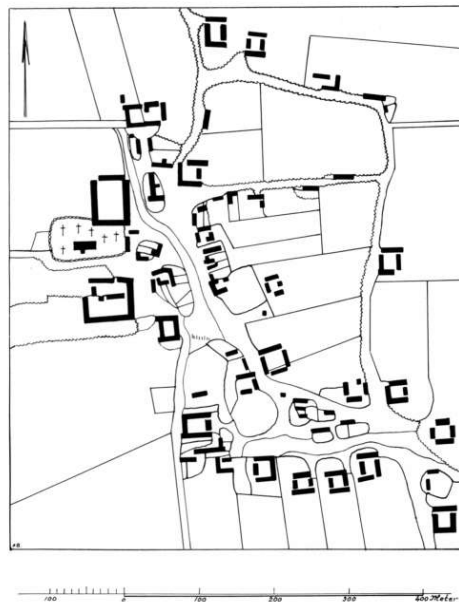

Fig. 37. Gylling 1:10000. Udskiftet 1797. Kopieret ved C. F. von Wilster. - *Map of the village.*